

Salatın Əhmədli

(əvvəli ötən sayımızda)

Böyük ədibin məzarı yaşıllıqlarla, iki cərgədə əkilmiş kollarla əhatə olunmuşdur. Torpağına səliqə ilə dirmiq çəkilmişdi. Bilmədiyim bir məlumatı da öyrəndim. Axundzadənin sağ tərəfində Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ictimai xadimlərindən Fətəli Xan Xoyskinin (1875-1920) və Həsən bəy Ağayevin məzarları yanaşı idi. Axundzadənin məzarının arxasında isə Mirzə Şəfi Vazehin qəbirüstü abidəsi ucaldılmışdı. Həyatda Axundzadəyə arxa-dayaq olmuş Mirzə Şəfi Vazeh axirət dünyasında da şagirdini tək qoymamış, gizli bir izləmə ilə axirətdə də ona arxa-dayaq olmuşdu. Onun baxışları düz Axundova tərəf tuşlanıb və sanki şagirdinə gələcək bələlərdən vaxtında xəbər tutmaq üçün diqqətlə ona baxır.

Hiss olunurdu ki, tariximizin bir parçası olan bu məzarlığa xüsusi bir sərişmə, nəvazişlə qulluq edilir, qorunub saxlanılır. M.F.Axundzadənin ömür-gün yoldaşının, oğlunun, qızının, anasının başdaşı yoxdur, sinədəşlərinə yazılmış yazılar isə ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. M.Ş.Vazehin məzarı ilə yanaşı ərəb əlifbası ilə yazılmış bir qəbir də vardı. Çox təəssüflər olsun ki, onun kime məxsusluğunu bilmədik. İncə şəbəkəli dəmir hasara alınmış qəbirlərdən aralı qranitdən kiçik bir lövhə var. Bu lövhə AXC-nin həlak olmuş ictimai xadimlərinin xatirəsinə həsr olunmuşdur.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ilk baş naziri və xarici işlər naziri olmuş Fətəlixan Xoyskinin abidəsinin Tbilisdə açılışında (1995) iki ölkə rəhbəri - Heydər Əliyev və Eduard Şevərnadze iştirak etmişlər.

Fətəlixan İsgəndər oğlu Xoyski Şəkide anadan olmuşdur. Əslən Cənubi Azərbaycanın Xoy şəhərindən Şeki xanı Cəfərqulu xanın nəslindən olan general-leytenant İsgəndər xan Xoyskinin oğludur. O, Gəncə (Yelizavetpol) klassik gimnaziyasını, Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini birinci dərəcəli diplomla bitirmişdir. 1920-ci ildə Aprel iş-

Qonşu Gürcüstanına səyahət

ğalında sonra F.Xoyski Tiflisə mühacirət etmiş, orada iyunun 19-da "Daşnaksyutunun" muzdlu erməni terrorçusu tərəfindən qətlə yetirilmiş və həmvətəni M.F.Axundovun dəfn olunduğu müsəlman qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur. Həsən bəy Ağayevin də aqibəti Fətəlixan Xoyskinin aqibətinə bənzəyir. Gəncədə doğulan Həsən bəy ADR-in banilərindən və rəhbərlərindən biri idi. Ruslar tərəfindən Bakının işğalından sonra o da Tiflisə mühacirət edir və o da həmin il iyulun 19-da muzdlu erməni terrorçusu tərəfindən qətlə yetirilir, müsəlman qəbiristanlığında dəfn olunur.

Yarımqıç qalmış ömürlər, puç olmuş arzular... Onlar 45 il ömür sürdülər... 45 il nədir ki?... Əvvəlcə müsəlman qəbiristanlığı olan bu yerlər indi Nəbatət bağına çevrilib.

Burada dəfn olunmuş, işıqlı insanların ruhuna dualar oxuyandan sonra yenidən aşağı düşməyə başladım. Nəbatət bağının qurtarıb Kalenin başladığı yerdə divarda baralyefi həkk edilmiş bir şəkil diqqətimizi çəkdi: Gürcüstanın xalq artisti İbrahim İsfahanlı. Əsl soyadı Hüseynzadə olan İbrahim 1897-ci ildə Tbilisidə doğulub. Elə həmin şəhərdə də 1967-ci ildə vəfat edib. Azərbaycan aktyoru, rejissor, teatr xadimidir. Səhnə fəaliyyətinə 1912-ci ildən Tbilisidə Azərbaycan truppasında başlayıb. O, Azərbaycan ədiblərinin əsərlərini teatrdə oynamaqla, səhnəyə gətirməklə, quruluş verməklə Azərbaycan mədəniyyətini və Azərbaycan dilini təbliğ etmiş və yaşatmışdır. Onu da yad edib baralyefi önündə şəkil çəkirdik.

Yol getməkdən yamanca yorulmuşduq. Tez restorana getməyə can atırdıq. Gürcü dostlarımız bizi şama yox, sən demə banketə aparırlarmış. Tbilisinin kənarında, dağın üstündə, mənzərəli bir yerdə gürcü dostlarımızla axşam yeməyinə oturdum. Dostlarımız bizim üçün bayram şənliyi düzenləmişdilər. Onlar bildirdilər ki, Dövlət Bayrağı bayramı münasibətilə məhz dost Gürcüstanı seçmişik. Yemək stolunun üstündə daha nələr yox idi. Bir tərəfdən də musiqi bizi feyziyab edirdi. Qardaş gürcü xalqının mahnı və rəqsləri ilə bərabər gürcülərin ifasında bizim mahnılar da səslənirdi. Dost xalqın nümayəndələri bir yerdə şənlik etdik və hər iki xalqın dostluğunun əbədi olması üçün bayram münasibətilə təbriklər söyləndi. Xoş ovqatla ayrılıb otelimizə yola

düşdük. Dincəlməli idik. Səbah bizi yeni tədbirlər, görüşlər gözləyirdi.

Otelimiz "David Sultan" adlanırdı. 3 ulduz olsa da çox səliqəli, təmiz və rahat idi. Döşmələr xalça ilə döşənmişdi, bu da gələn səslərin qarşısını alırdı. Divarların hamısında əsasən gürcü qadınlarının vəsvinə həsr olunmuş portretlər asılmışdı.

Səhər yeməyindən sonra Tbilisinin qədim məskənlərinin, məscidlərinin və kilsələrinin, tarixi abidələrinin ziyarətinə getdik. Tbilisinin ərazisi çox da böyük olmadığından bir günə şəhəri gəzə bildik. Bələdçimiz Şaren dayanmadan ölkəsi, şəhəri, ən xırda döngəsi haqqında bizə məlumat verməyə çalışırdı. İnsan gerek vətəninə bu qədər sevsin ki, səhərdən axşama kimi danışmağa, məlumat verməyə özündə təpər tapsın. Şeytanbazar adlanan köhnə Tiflis məhəlləsində yerləşən hamamın günbəzləri görünürdü. Hamamdakı kükürlü su müalicəvi əhəmiyyətə malik idi. Rəvayətə görə, Ağa Məhəmməd şah Qacar xədim olduğundan müalicə üçün Tiflisə gəlir. Ona belə çadırmışdılar ki, bu suda çimsən mütləq sənə uşağın olacaq. Müalicənin bir təsirini görməyən Qacar şah Tiflisə od vurub yandırır. Şah hamamından üzü yuxarı gərdərkən dərənin lap axırında şələlə görünür. Böyük olmasa da gürcülər bununla fəxr edir və qonaqlarına böyük həvəslə göstərir. Oradan Tbilisnin ən uca zirvəsinə - Teleqülləyə qalxdıq. Teleqüllənin hündürlüyü 280 metrdir. Ora qalxmaq üçün bir əsrdən artıq fəaliyyət göstərən funikulyorla qalxmalı olduq. Bu da çox maraqlı idi. Oradan baxanda Tbilisinin hər ucqar nöqtəsi görünürdü. Ən uzaqda olan, Gürcüstanın qədim paytaxtı Mtsxeli şəhəri də görünür. Mtsxeli şəhəri qədimliyinə görə YUNESKO-nun siyahısına salınıb və dövlət qoruğu kimi qorunur. Şəhərin girəcəyində iki çayın: Kürün və Mtsxeli çayının birləşməsi çox gözəl mənzərə yaradır. Qədim Mtsxeli şəhərinə yaxın uca dağın zirvəsində fəaliyyət göstərən qədim kilsənin ziyarətinə də getdik. Kilsədə həm qadınlar, həm də kişilər ibadət edirlər. Kilsə öz-özünü saxlayır. Kilsəyə məxsus örüş yerləri, üzüm, buğda əkilmiş sahələr kilsəyə yaxın yerdədir. Kilsədə fəaliyyət göstərən rahiblər özləri əkib - becərir. Məlləri, heyvanları örüşlərə buraxır, özləri sağır, pendir, yağ düzəldirlər.

Teleqüllə Dağüstü parkda

yerləşir. Tbilisinin ən hündür zirvəsində salınmış park Mtaçmainda (Müqəddəs dağ) adlanır. Park 1929-cu ildən istifadəyə verilib.

VIII əsrdə tikilmiş Kale abidələri yaxınlığında nəhəng qadın heykəli ucalır. Bu gürcülərin anası kimi sevilən "Kartlis Deda"nın heykəlidir. Gürcü dilində Kartlis gürcü, deda - ana deməkdir. Abidə çox möhtəşəmdir. Haradan baxmalı olsan onu görmək olar. Ana abidəsinin bir əlində şərab dolu cam var. Bu dostluq təklif edənlər üçündür. Digər əlində isə nəhəng qılınc tutub. Bu da düşmənlərə qarşı çağırış kimi izah olunur. Yeni dost, dost, düşməne - düşməne. Heykəl 1958-ci ildə şəhərin 1500 illiyi münasibətiylə bərpa olunmuş və Tbilisinin simvoluna çevrilmişdir. Dağüstü parkda Disneyləndə bənzər bir park da inşa edilib. Bura əhalinin, uşaqların və gənclərin ən çox sevdikləri və dincəldikləri bir yerdir.

Tbilisinin yaranması haqqında bir neçə rəvayətlər mövcuddur. Meşələrlə əhatə olunmuş Tbilisinin təbiəti çox cəlbedici olub. Kral Vaxtanq Qorqasal tez-tez təbiət qoynuna gələr, şahinlərini uçurdarmış. Müxtəlif quşları ovlayan şahinlər ovla bərabər kralın yanına qayıdarmış. Bir dəfə elə olur ki, şahin geri qayıtmır. Kral və əshabələri gəlib görürlər ki, şahinlə ovladığı quş suya düşüb. Kral şahini götürmək istəyəndə görür ki, su istidir. İsti suyu bəyənən kral bu yerdə şəhər salmağı əmr edir. Şəhərə isti suya görə tsheli - isti və ya tpili adı verilir. Sonradan söz dildə dəyişilərək Tiflis və ya Tbilisi kimi formalaşır. Həmin suların üzərində də ən məşhur hamamlar tikilir.

Sonra isə Tbilisinin mənzərəli qədim məhəllələrini gəzib tanış olduq. Yaxınlıqda fəaliyyət göstərən müsəlman məscidinə daxil olub, ziyarət namazını qıldım. Məscidin adamları ilə söhbət etdik. Onlar qətiyyətlə dedilər ki, heç bir zorakılıq, təsir, narahatlıq yoxdur. Hər kəs öz dininə qulluq edir. Heç kimin başqası ilə pis münasibəti, neqativ halları yoxdur.

Qatarımızın yola düşməyinə 3 saat qalırdı. Gürcü dostlarımızın təkidilə günorta yeməyini yeyib vağzala tələsdik. Biz iki günlük bu tədbirdən çox məmnunluqla qayıtdıq. Gürcü dostlarımız bizi qafqazlılara məxsus qonaqpərvərliklə qarşılayıb elə də yola saldılar. Bu qonaqpərvərlik ancaq və ancaq biz qafqazlılarda olur.

